

Klok av skade(r) på Værøy

I øy- og fiskerisamfunnet Værøy i Nordland utgjorde skader de fleste sykdomstilfellene for tyve år siden. Professor Gunnar Tellnes satte et helt lokalsamfunn i sving for å redusere denne diagnosegruppen – og nå brukes metoden aktivt av både WHO og lokalsamfunn i hele verden.

Anne Grete Storvik
☎ 4146870

Bruk av en spesiell vernehanske med innlagte ståltråder ble innført fordi halvfrossen fisk lett kan få kniven til å gli...

Fall fra fiskehjell førte til mange skader, som hjernerystelse og ribbeinsbrudd. Det ble anbefalt å bygge disse lavere.

«Bli flinkere til å bruke verneutstyr: Bruk sveisemaske og vernebriller, skjæresikre hansker ved oppkutting av fisk, og hjelm når du kjører motorsykkel! La det være nok livbøyer ved kaien og ikke glem sandstrøing på glatte veier!».

Denne inderlige oppfordringen, som sto i Aftenposten for 22 år siden, kom fra Gunnar Tellnes, tidligere distriktslege på Værøy og Røst, nå professor dr.med. ved Universitetet i Oslo.

Ville forebygge

På begynnelsen av 1970-tallet gjennomførte professor Per Fugelli en undersøkelse på øyene Værøy og Røst i Nordland. Undersøkelsene viste at skader var den diagnosegruppen som utgjorde flest sykdomstilfeller i disse lokalsamfunnene i løpet av ett år.

Daværende distriktslege **Gunnar Tellnes** tok opp kampen mot skjødesløse holdninger blant fiskerne, og for å vise at den eksisterende oppfatningen om at «En ulykke er en ulykke, og den kan man ikke gjøre noe med», kunne endres. – Jeg tok utgangspunkt i Værøy, foretok en registrering og fant ut at det var gode

...hansken beskytter også mot stikksår fra uerbein, som gir betennelse i hånd og fingre.
Foto: Moa Sundström

muligheter for å forebygge, forteller han.

I nærmere tyve år, fra 1981 til år 2000, ble det gjennomført et skadeforebyggende program på øya. Målet var å se på langtidseffektene av et lokalsamfunn-basert skadeforebyggende arbeid i løpet av disse årene.

Referanseprosjekt for WHO

Utviklingen av *WHO's Trygge Lokalsamfunn* har hentet mye inspirasjon og lærdom fra Værøy-prosjektet.

Studien ble publisert i *Scandinavian Journal of Public Health* tidligere i år. Dette prosjektet har betydning mest for slikt skadeforebyggende arbeid – sett fra et internasjonalt synspunkt, ifølge **Leif Svanström**. Han er professor ved Karolinska Institutet og leder Verdens Helseorganisasjons Collaborating Centre on Community Safety Promotion.

– Det fins ikke noe program i verden som kan skilte med et slikt resultat, og det er utført på en meget spesiell måte som involverer alle typer ressurser. Dette prosjektet har vi brukt som referanse til lignende prosjekter i alle år, og det har hatt stor betydning, sier han til Dagens Medisin.

Det nytter

Registrering av alle skader som førte til legesøkning på Værøy, ble utført i årene 1970–73, 1979–83, 1985–87, og i år 2001. Dette ga grunnlag for skadeforebyggende arbeid i Helsrådets regi fra 1981, og som pågikk mer eller mindre til slutten av 1990-årene.

– Undersøkelsen viser at det nytter å drive skadeforebygging, også på lang sikt. Antall

nye skader per 1000 innbygger per år ble redusert fra 177 tilfeller til 144 allerede etter to års forebygging og til 97 fire år senere, og dette nivået holdt seg frem til 2001. Altså en reduksjon på 45 prosent, sier Tellnes til Dagens Medisin.

Alle tenkelige påvirkningsmuligheter ble benyttet, og blant de forebyggende tiltakene som ble iverksatt, var vernebriller, vernehansker til bruk ved agnsskjæring samt livbøye og leidere ved alle kaiene. Det ble innført bedriftshelsetjeneste for fiskere, og et lokalt informasjonsblad ble laget i samarbeid mellom trygdekantoret og Helsrådet. Fagforeninger og frivillige organisasjoner ble informert om arbeidet gjennom litteratur og foredrag. Den lokale trelasthandleren ble oppfordret til å produsere kasser til å ha strøsand i som folk kunne ha på trappen om vinteren.

Sikker lekeplass

Midt på åttitallet hadde Værøy 15 kilometer vei og 330 registrerte motorkjøretøy – men ingen skilting. – Før 1981 var det ikke et eneste trafikkskilt på Værøy. Vi henvendte oss til fylket, og fikk dette gjort. Det er grunnleggende faktorer, og skadeomfanget gikk ned, sier Tellnes.

– En del av dette var jo drastiske tiltak, og Værøy er et lite samfunn. Forebyggende arbeid kan være kontroversielt fordi noen har den oppfatningen at en viss risiko bør barn utsettes for. Et av tiltakene var å legge grus i stedet for sement under et lekestativ. Dette ble det en diskusjon rundt, men dersom et barn får hjernerystelse, kan de få hodeskader som gir problemer resten av livet. Det er forskjell på å ramle med hodet først på sement enn på

grus, fastslår Tellnes.

– Det vi har vist her, et at det var stor interesse for ulykkesforebyggende arbeid. Noen arbeidsgivere følte at deres arbeidsmiljø ble kritisert, og de følte seg uthengt. Men det er en balansegang som må til, og vi så etter hvert at de endret adferd. Stort sett var den vanlige befolkningen positiv, og spesielt var det fint å se at småbarnsforeldrene tok initiativ til endringer, sier Tellnes.

“ **Noen arbeidsgivere følte at deres arbeidsmiljø ble kritisert, og de følte seg uthengt. Men vi så etter hvert at de endret adferd.**

GUNNAR TELLNES, professor dr.med. ved UiO og tidligere distriktslege på Værøy og Røst

Resultater holdt Dr.philos. **Johan Lund** er daglig leder i Skadeforebyggende Forum og medforfatter av studien. Han gleder seg over resultatene av arbeidet: – Dette har vært svært spennende. Resultatet av denne intervjuingen er rimelig åpenbart, og viser at resultatene har holdt seg til år

2000. Arbeidet med Trygge Lokalsamfunn-prosjekter medfører at man gjør grunnleggende ting og arbeider over et bredt spekter. Vi gjennomfører strukturelle tiltak på mange arenaer; dette gir en fin synergieffekt. Så langt har ingen studier i verden fulgt opp et program over så lang tid, så vidt jeg vet. Værøy er jo et fantastisk sted og en øy langt ut i havet med bare én lege. Det er vanskeligere å gjennomføre noe slikt i en storby.

Undersøkelsen *Long-term effects of community-based injury prevention on the island of Værøy in Norway: A 20-year follow up* er utført av Gunnar Tellnes, Johan Lund, Leiv Sandvik, Elise Klouman og Børge Ytterstad. Den ble publisert i *Scandinavian Journal of Public Health* i januar i år.

redaksjonen@dagensmedisin.no

SKADEFOREBYGGENDE

ARBEID: Gunnar Tellnes, professor dr. med, satte et helt lokalsamfunn i sving for å få ned antall skader.